

היום של גזריהדין

לך משהו — כאילו חלמת עליהם, או שפגשת בהם בגלגול קודם.

כך קרה לי השבוע, כאשר צפיתי בסרט הסובייטי מוסקווא אינה מאמינה בדמעות.

כמה שנים עברו מאז שראינו בפעם האחרונה סרטים סובייטיים, מאז ששמענו צלילים רוסיים על הבד? בעורקי אינה זורמת אף טיפה אחת של דם רוסי. מעולם לא הייתי ברוסיה, אך ככל אדם שגדל בארץ, הושפעתי מדברים רוסיים, בידועין ושלא-בידועין. סרטים רוסיים, שירים רוסיים בתנועות-הנוער, מחזות רוסיים (ועוד איך!) בהבימה, טיפוסים רוסיים בבתי חברים. זה כימעט נשכח. השירים התחלפו. הבימה השתנתה. הורי החברים הלכו לעולמם. אך איכשהו, בנבכי נפשנו, נשארה איזושהי כמיהה למשהו מוכר שאבד, כמו כמיהתו של גידם לזרוע שאיננה (כפי שהעיר יצחק ליבני אחרי הסרט).

והנה, במשך כשעתיים, כל זה היה. הנוף הנאיבי של הסרט הסובייטי, המילים המוכרות. מאלאדייץ. חראשו. ספאסיבה. ניצ'ו. (הדמיון הוסיף את המילים שלא הופיעו בסרט, ושהיו חלק משפת נעורינו). והשירים הנהדרים, וכל טיפוס בסרט מזכיר טיפוסים שהכרנו פעם — הגברת קאמרשטיין, אמו של בנימין תמוז, והגברת לוין, אמו של עמוס קינן, ואלכסנדר פן, ובעל הקיוסק בפינה. לולא השואה, האם הייתה התברה הישראלית דומה כיום לחברה הנראית בסרט?

הסרט מרתק דווקא ביגלל הדברים הקטנים שבו. מובן ששום סרט, ולא כל שכן סרט המיוצר בארץ קומוניסטית, אינו משקף את המציאות נאמנה, אך יש בו המון מבטים קטנים המאפשרים לקבל מושג על המציאות הסובייטית. האנשים בתור למכבסה, הקהל על המדרגות הניעות של התחנית, האנשים בקרון הרכבת, העוני הנורא של שנות ה'50, הסופרמארקט, הריחות בחדרים, הפער בין דירת המנהלת המצליחה ובין חדר ידידה הטכנאי.

בפעם הראשונה בא לי החשק לנסוע לברית-המועצות ולראות את הדברים במו עיני, סתם כתייר. אצטרך לחכות עד שאוכל לעשות זאת בדרכוני ישראל.

בית-ספר לבריונות

השימחה לאיד היא תכונה שלילית מאוד. אני יודע, לכן מאורמאוד לא נעים לי להודות בה, אבל היושר מחייב. אני מודה.

כמו כל אדם הגון התרגשתי מאוד למראה הבריונות והאלימות, שהופעלו עליידי אספסוף מודרך וספונטני נגד אסיפות המערך, בשלב האחרון של מערכת-הבחירות. בריונות ודמוקרטיה פשוט אינן הולכות ביחד. כאשר מנהיג פוליטי אינו יכול להשמיע את דבריו באוזני אוהדיו, מפני שקבוצות של בריונים משתיקות אותו בצווחות "זיג הייל!" או "הו הא!" או "בגין! בגין!" — משמע שהדמוקרטיה יצאה לחופשה. כאשר ממטירים עגבניות על ראשי-מפלגות, לא נותר מקום לוויכוח רציונלי, ובלעדיו, הדמוקרטיה גוססת.

על כן נזעקתי, כמו רבים טובים, מחיתי. הפגנתי למען הצלת הדמוקרטיה. הייתי מוכן לעלות על הבאריקדות, וכל אותו זמן חשתי באחת מפניות לבי, טיפ-טיפה של שימחה לאיד.

ומדוע? מפני שתהליך זה לא התחיל במערכת-בחירות זו, והקורבנות הראשונים שלו לא היו אנשי המערך. לפני שנה וחצי הוזמנתי לנאום לפני הסטודנטים באוניברסיטה העברית. פלוגת-סער של "הרב" מאיר כהנא התליטה למנוע ממני את זכות-הדיבור, והטביעו את דברי בצווחות-אימים. כל הסטודנטים ההגונים שישבו באולם (והם היו הרוב הגדול), כל אנשי-הביטחון של האוניברסיטה וכל מישרת-ישראל לא היו מסוגלים להתגבר על הבריונים. הייתה תיגרה, המישרה הרביצה בלי הפלייה, למפריעים ולמופרעים כאחד, אבל איש לא נעצר ואיש לא הוצא בכוח. האסיפה בוטלה, הבריונים ניצחו.

המערך לא התרגש. כשדיברתי על העניין בכנסת, לא נכח כימעט איש מאנשי-המערך. מה היה איכפת להם שבריוני הימין מפריעים לאנשי השלום? הרי זה עניין פרטי.

זה לא היה מיקרה יחיד. מזה שנים נתקלים אנשי-השלום בארץ בתופעה זו. אין הם יכולים לקיים אסיפות במקומות רבים בארץ, מפני שהם צפויים שם לפורענות. בלי הגנה עצמית, באמצעות עשרות בחורים חסונים, אין הם יכולים לממש את זכות-הביטוי שלהם באתרים רבים. מועדוני "של" חובלו כמה פעמים. ו"הרב" כהנא זרק ראש של גמל שחוט בפתח מערכת העוטם הזה. ואין זו, אגב, תופעה המוגבלת לציבור היהודי, אותם אנשי-השלום גם אינם יכולים להופיע בכפרים ערביים רבים, מפחד הבריונות של חסידי רק"ח. ולא מהיום. בבחירות של 1969 הייתי זקוק לניתוח במיתרי-הקול שלי אחרי כמה אסיפות בכפרים הערביים, שבהן ניסיתי לשווא להשמיע את דברי — מול מקהלה-צווחת של אנשי-רק"ח. שהיה מנוי וגמור עימם שלא לאפשר לי להשמיע אף מילה אחת.

כל זה לא עניין את אנשי-המערך. מה היה איכפת להם? הם היו בטוחים. הם מיפלגה גדולה. להם זה לא יכול היה לקרות.

אך הנה זה קרה.

סובייטי, שהיכה בשעתו את העולם בהלם, ושממנו לא החלים לגמרי עד היום.

במשבר מינכן של סתיו 1938 כרת נוויל צ'מברליין הבריטי, יחד עם עמיתו הצרפתי, הסכם עם אדולף היטלר ובניטו מוסוליני, צ'נסלור-הקורבן, אך הסובייטיים היו בטוחים — ודי בצדק — כי הכוונה של מדינות-המערב הייתה להפנות את היטלר הנוראי לעבר הסובייטיים, וכך להיפטר משני הדיקטטורים במכה אחת. כעבור שנה, כאשר עמדו הנאצים לפלוש לפולין, חשש סטאלין שאם מתגשמת מטרה זו, נראה שהיה מוכן אז לכרות ברית עם הבריטים והצרפתים, אבל אלה התמהמהו, ואז הקדים היטלר את אנשי המערב, ש-ההחזק האווילי שלו, יואכים פון-ריבנטרופ, חתם על חוזה לאי-התקפה עם ויאצ'סלב מולוטוב, ש-ההחזק של סטאלין. סטאלין עצמו השתתף והצטלם במעמד.

משמעות החוזה התבררה תוך כמה ימים, כאשר פלשו הנאצים לפולין ממערב. כעבור כמה ימים פלשו הסובייטיים לפולין ממזרח. שני הצבאות נפגשו בעיר-מולדתו של מנחם בגין, ברסט-ליטובסק, ושם נקבע הגבול ביניהם. זה היה מעשה ציני, שמעטים היו, כמוהו בתולדות העולם, כאשר פלשו הנאצים, כעבור שנתיים, לברית-המועצות, חשבו רבים בליבם: "מגיע להם, לנבלות האלה!"

אך כמו כל מעשה בהיסטוריה, פתוח גם זה לוויכוח. את אחת התיאוריות המעניינות ביותר קראתי דווקא בספרו המתק של הסופר היהודי הרמן ווק, רוחות המילחמה. לדבריו הציל החוזה הציני את ברית-המועצות, והביא למיגורו של היטלר. כי תודות לו הוזן הקו הקידמי של הצבא האדום מאות קילומטרים מערבה, אל מרכז פולין. כאשר פלשו הנאצים, הם נאלצו להתחיל בזינוק בקו הזה, היה עליהם לעבור את מחצית פולין, ואת כל ליטא, לאטווייה ואסטוניה, לפני שיכלו להתקרב למסקויה וללינגנראד. כך איבדו ימים יקרים, וכאשר הגיעו למבואות שתי הערים — היה זה מאוחר מדי. החורף הרוסי הנורא שבר את ההתקפה, דקה אחת לפני השעה 12.

אפשר בוודאי לחלוק על תיאוריה זו, אך היא מראה שאין מעשה בהיסטוריה, ויחיה נתעב ככל שיהיה בעיני בני-דורו, שאין לו צד שני.

ספאסיבה וחאראשו

לפעמים קורה לך שאתה עובר בנוף מסויים, והנה נדמה לך שכבר היית שם פעם. אינך זוכר מתי זה היה, אך כל עצם מוכר לך במערפל, הריחות והקולות מזכירים

סטאלין, ריבנטרופ (שני מימין), מולוטוב (יושב)

הלכתי ברחוב שלמה המלך בתל-אביב והתקרבותי לרחוב המלך ג'ורג' (החמישי), כאשר שמעתי לפתע קול מוכר, הבוקע ממקלט-הרדיו. זה היה קולו של וינסטון צ'רצ'יל. ניגשתי אל הקיוסק, שבו עמד המכשיר, והקשבתי בסגנון שלא היה דומה לו, דיבר המנהיג על הפלישה הגרמנית לברית-המועצות, שהחלה זה עתה. במילוי לוחטות צייר ציור של איכר רוסי שלי, החורש את שדהו, כאשר לפתע צוללים מן השמיים המטוסים הגרמנים זורעי-האימה, הממטירים על הכל חורבן ומוות.

עכשיו, אמר, שואלים הכל מהי החלטתה של ממשלת הוד-מלכותו, אך האם יכול להיות ספק לגביה? מהרגע הזה אנו עומדים ביחד בקרב נגד המיפלצת המתור-עבת, עד אשר...

אני מצטט מתוך הזיכרון. אחרי ארבעים שנה, אני עדיין שומע את המילים מתנגנות באוזני. אותו יום היה יום של צהלה ושימחה לכולנו. בי משך שנה חרדנו לגורל העולם. ברית-המועצות לבדה, לגמרי לבדה, מול הפלוגה הנאצית האדירה, שנראתה כעל-אנושית, כי בלתי-מנוצחת. היה נדמה כי הנה יפול גם האי, והי מגף הנאצי ידרוס את העולם כולו. והנה פלשו הלגינות החומים לרוסיה הגדולה, ושם ימצאו את מותם, כמו לגיונות נפוליון לפנייהם.

מי מאיתנו יכול היה בעלות על דעתו כי באותו יום נפתח הפרק הנורא ביותר בתולדות העם היהודי, בתולדות המאה ה'20?

ההשמדה ההמונית של היהודים לא החלה לפני הפלישה לברית-המועצות, ולא יכולה הייתה להתחיל. הטירוף הרצחני של אדולף היטלר לא יכול היה למצוא את פורקנו במעשים כל עוד שרד שריד של גורמליות בעולם. המילחמה במערב הייתה מילחמה "תרבותית", איכשהו. עוד נשמרו בה כללים כלשהם. והגרמנים עצמם עוד לא איבדו צלם-אנוש.

הכל השתנה באותו יום נורא ביוני 1941. במערכה זאת עמדו זו מול זו שתי דיקטטורות טוטאלטריות, שבו לחייה-אדם. למן הרגע הראשון, בוטלו בה כל חוקי המילחמה, אשר האנושות המיוסרת הנהיגה אותם בעמל של 300 שנה. מיספרי ההרוגים, הפצועים, השבויים נמדדו במיליונים. שוב לא היה ערך לחייו של אדם — לא של אדם גרמני, לא של אדם סובייטי, ולא כל שכן של אדם יהודי.

היטלר ניצל את העובדה שברית-המועצות לא הייתה חתומה על אמנת ז'נבה, וקבע כי כלליה אינם חלים על הרצח. זה היה הגורל לגרמנים שלו להוציא להורג מייד כל שבוי-מילחמה סובייטי הלובש מדים של קומיסאר פוליטי. הקומיסארים האלה, שליחי המיפלגה הקומוניסטית בצבא, היו חיילים לכל דבר. רציחתם הייתה פשע-מילחמה. הגרמנים שלא הורמאכט ידעו זאת, התנגדו מעט, ונכנעו. אחרי זה היה הכל אפשרי. רציחות המוניות בשדה. מתנות-השמדה. תאיי-האנזים.

שום עם לא סבל באותה מילחמה כמו העם היהודי. אך הוא לא היה העם היחיד שסבל. כ-20 מיליון אנשים סובייטיים — גבר, אשה וילד — ניספו באותה מילחמה. על כולם נגזר למות באותו היום שבו שמעתי את דבריו המלהיבים של צ'רצ'יל.

המעשה הנתעב

ביותר

יוסי-השנה ה'40 של הפלישה הגרמנית לברית-המועצות החייה, לשעה קלה, כמה ויכוחים נינים, ופתח כמה פצעים שהגלידו.

חיבצע ברבארוסה, שנקרא עלי-שם הקיסר פרידריך אדום-הזקן אשר ניספה במסע-הצלב, בדרך לארץ-ישראל (רבותי מהטלוויזיה, אנא: הוא לא היה "קיסר האימפריה הרומית", כפי שאמר בכתבתכם, הוא היה קיסר גרמני. הקיסרות הגרמנית נקראה אז "הרייך הרומאי הקדוש של האומה הגרמנית", אך זה היה רק לתיאור המליצה (!*)). היכה את סטאלין בהלם, ובכך הוא דמה מאוד למילחמת יוסי-הכיפורים שלנו. הרוסים ידעו היטב על ההכנות הגרמניות. הם קיבלו אזהרות רבות מפי מוסדות-הביון של מדינות-המערב. המרגל הקומוניסטי הגאוני זורגה, שנעלם ביפאן, הודיע במדוייק על היום והשעה של ההתקפה הצפויה. אך ביגלל ה"קונספציה" של סטאלין, נאלץ הצבא האדום להתעלם מהאזהרות האלה, בדיוק כמו צה"ל כעבור 32 שנים.

דווקא סטאלין, שהיה חשדן פאראנאודי, לא האמין בבוא ההתקפה. חרף כל הסימנים, סיבת האשלייה טמונה במעשה שמסביבו נטוש הוויכוח עד היום: הו וכם הנאצי

ועל כך התלווצץ וולטייר: "האימפריה הרומית הקדושה אינה קדושה, ואינה רומאית ואינה אימפריה".